

МИЛОШ ЗЕРЕМСКИ

ЧЕТРДЕСЕТ ГОДИНА ГЕОГРАФСКОГ ИНСТИТУТА „ЈОВАН ЦВИЈИЋ“, САНУ

Пре четрдесет година (31. маја 1947.) основан је Географски институт Српске академије наука и уметности који од 1961. године носи име нашег великог географа Јована Цвијића. Оснивање Географског као и осталих института при Академији пада у време када се на почетку послератног периода, у новим социјалистичким условима, науци придаје изузетан значај. Није случајно што је тај задатак поверен *Српској академији наука и уметности* – водећој научној установи у СР Србији. Увидело се да научно-истраживачки рад на Универзитету није био довољан по интензитету с обзиром на потребе које су се пред науку постављале. Мали број наставно-научног кадра, чији је првенствени задатак био изградња факултетски образованих стручњака, није био у могућност, сем изузетака, да се свесрдно ангажује у научно-истраживачком раду. Посматрано у гро плану произилази да научно-наставна делатност иако предметно повезане, трпе једна од другог у свом развоју. Свакако да је то био један од разлога да се научни рад издвоји у Институте који ће се искључиво бавити овом делатношћу. Међутим, такав подухват је наметнуо обавезу да се научна истраживања у Институтима обављају са одговарајућом продубљеношћу како просторно тако и квалитетно. Она су полазила од два основна постулата: рад на фундаменталним и примењеним истраживањима. Колико се у томе успело у Географском институту показале следећа излагања.

Већ на почетку рада структура Географског института устројена је с тим да талентованим студентима, који су се определили за научни рад, омогући континуални развој у географској дисциплини на којој су дипломирали. Тако су у Институту формирана три одељења: *физичко-географско*, *друштвено-географско* и *регионално-географско* као и картографски одсек. Такав организациони састав Института је у основи задржан до данас. Његова намена је да се максимално остваре усмерена истраживања из појединих географских дисциплина користећи у почетку претежно аналитички приступ да би се касније прешло на синтезу и теоријска уопштавања.

У погледу предмета истраживања Институт је поставио задатак да се она обављају првенствено за територију СР Србије, а потом и изван ње за поједина питања и проблеме који имају опште географски значај.

Утемељена организационо, планска и програмска садржина научно-истраживачког рада Института остварена је уз подршку и велико разумевање једног од његових најзаслужнијих оснивача академика П е т р а С . Ј о в а н о в и ћ а првог и доживотног управника Института. Евоцирајући успомене на *професора Јовановића* на тридесетогодишњицу његове смрти, која се ових дана навршила, и овога пута одајемо пуно признање и захвалност за све оно што је учинио да Географски институт „Јован Цвијић“ заузме одговарајуће место са осталим Институтима Академије.

КАДРОВИ

Да би одговорио постављеним задацима Институт је приликом оснивања морао да испуни одговарајуће услове. Један од првих је постојање научног кадра кога су у то време представљали професори са Катедре географије – Павле Вујевић, Боривоје Ж. Милојевић, Петар С. Јовановић, Војислав Радовановић и Сима Милојевић а потом научни сарадници Милисав Лутовац и Ђорђе Паунковић као и сарадници Војно-географског института геодетски генерал Стеван Бошковић и пуковник картограф Жарко Курјачки. Њима се од 1949. године придружују млађи сарадници Бранислав Јовановић, Раденко Лазаревић, Олга Врховац и Небојша Царић, а касније Мирослав Поповић, Душан Дукић, Драгутин Петровић, Чедомир Милић, Радован Ршумовић, Јован Марковић, Гаврило Видановић, Бранимир Дакић и Мирослав Милојевић који су били углавном стипендисти Института. Захваљујући томе крајем 1951. године Институт је располагао солидним стручним кадром који је омогућио да се први резултати истраживања објављују у формираној едицији *Зборник радова*.

Од 1951. до краја 1957. године Институт је имао 21. сталног и 5 спољних сарадника истраживача као и 4 помоћна службеника што укупно износи 30. Тај импозантан број особља Институт никада више није достигао од свога постојања до данас.

Полазећи од премисе да само способан кадар може успешно одговорати постављеним задацима у научно-истраживачком раду може се слободно рећи да односни период (1951–1957.) представља *најсветлију етапу* у развоју Института. То се констатује на основу објављених 13 књига Зборника и 13 књига Посебних издања. као и оцена датих од неких истакнутих географа из других републичких центара. Све ово је постигнуто заслугом, на првом месту, *Петра С. Јовановића* – изванредног организатора и управника Института¹. После његове смрти кадровско стање у Институту се осетно погоршава. За првих 5 година Институт је напустило 11 сталних сарадника. Већина њих је прешла у наставу на факултете, а мањи број у друге Институте где се осећала потреба за географском науком. Проблем Института није се испољио толико што му је преполовљен научни кадар, с обзиром да је исти заузео одговарајућа места у високо образовном и другим значајним установама, већ стога што на *упражњена места није довођен подмладак*. Неки ће тумачити да су разлог томе били материјални услови. Међутим, таква оцена би била једнострана, а главни разлог је што на географији већ деценијама се регрутује веома мали број талентованих студената који се опредељују за научни рад. У том погледу геоморфологија, којом се *Цвијић* најатрактивније бавио, стоји у најтежем положају. Позната је чињеница да на том предмету пролазе по неколико година а да не дипломира ни један студент. Због тога би се овом питању формирања научног подмлатка, на овом као и на другим научним дисциплинама, морало посветити посебна пажња.

За протеклих 25 година, од како је научноистраживачки кадар Института преполовљен, његово бројно стање се није битно изменило. Имајући у виду минималну

¹ Руководио Институтом од 1947. до 1957. године. Остали руководиоци Института – директор: академик Павле Вујевић (1957–1961), др Владимир Бурђић (1961–1962), Вучета Лаквић (1963–1965), др Чедомир Милић (1965–1970), академик Милисав Лутовац (1970–1979), др Душан Дукић (1979–1983), др Мирослав Милојевић (1983–1986), др Радован Ршумовић (1986) и др Милош Зеремски (1987–1989. године).

флукуацију, број истраживача се кретао у просеку 10–12. То указује не само на стагнацију него на назадовање, у поређењу са сродним научним дисциплинама, како у групи природних тако и друштвених наука. Због тога, смена старијег научног кадра подмлатком, која је у току треба да се заврши за неку годину, је озбиљна опомена шта треба да предузмемо да би Географски институт „Јован Цвијић“ једина географска установа у СР Србији, која се искључиво бави научно-истраживачким радом, задржао своје место и улогу у друштву којем припада.

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Иако преполовљен научно-истраживачки кадар Института, уз делимичну помоћ спољних сарадника, успева да од 1962. године до данас објави приближно по једну књигу *Зборника радова годишње* и по једно Посебно издање сваке друге године тако да укупан број зборника од оснивања Института износи 40 са 267 радова, а посебних издања 35.

Према садржају резултата истраживања радови се могу разврстати по дисциплинама, предмету, намени и значају. Тако постоје радови из обе групе географских наука тј. физичке и друштвене географије. У оквиру физичке географије радови носе наслове из геоморфологије и њених под дисциплина, спелеологије, неотектонике и геоморфолошког картирања, затим хидрологије, климатологије, биогеографије и полеогеографије, а у оквиру друштвене географије ту долазе наслови из антропогеографије, демографије, географије насеља и становништва и термалне географије, затим економске географије са аграром, саобраћајном и географијом туризма.

По предмету истраживања постоје радови *теоријског, регионално-географског и проблемског карактера*. Највећи број радова разматра регионалне или просторне јединице које полазе од хидрографских или морфолошких елемената. У почетку то су били сливови речних система а касније удолине, котлине, планине као и простране регионалне целине; источна и западна Србија, Шумадија. У најновије време почело се са проучавањем појединих општина као што су В. Градиште, Голубац итд.

У свим овим проучавањима која дају општи, комплексни или појединачни увид о географским појавама и процесима одговарајућих регионалних јединица негује се фундаментална, а у границама могућности и примена компонента. Прва за потребе високообразованих и културних установа, а друга за неке привредне установе. Ова друга за сада има углавном облик посредног коришћења научних резултата а делимично и непосредног ангажовањем појединих сарадника Института при решавању извесних водопривредних проблема, изградњи магистралних саобраћајница, у просторном планирању итд.

Пошто се у Институту обављају претежно *фундаментална географска истраживања* то се, полазећи од значаја њихових резултата, може извршити извесна градација. Тако на прво месту долазе радови теоријског карактера, с обзиром да садрже принципе и законитости који превазилазе оквире једног простора и имају општи научни значај. Иза њих долазе монографије било да се у њима дају резултати комплексно из свих географских дисциплина о једном пределу – региону, или само из једне географске дисциплине и неког њеног проблема. Најзад, трећу групу чине радови општефундаменталног садржаја који разматрају поједине географске појаве и проблеме и

они се обично објављују у *Зборнику*.

САРАДЊА СА УСТАНОВАМА У ЗЕМЉИ И ИНОСТРАНСТВУ

Као установа која се искључиво бави научно-истраживачким радом на територији СР Србије, Географски институт „*Јован Цвијић*“ одржава сарадњу са сродним научним, културно-образовним, привредним и другим установама у земљи, а са неким од тих установа у иностранству. Та сарадња се одвија у два вида: индиректно путем своје две публикације које се размењују са 56 установа у земљи и 55 у иностранству и директно који има већи број активности. То се у првом реду односи на представнике Академије из Одељења природно-математичких и друштвених наука који својим учешћем у раду Научног већа и научним прилозима у *Зборнику*, доприносе да се одржи континуитет у постојању Института и његова креативна делатност. Међу тим представницима посебну захвалност Институт дугује академицима М и л и с а в у Л у т о в ц у и П е т р у С т е - в а н о в и ћ у који су увек показали велики интерес и разумевање за поједина кључна питања и проблеме Института код надлежних органа.

Са своје стране сарадња Института према А к а д е м и ј и одвија се преко Одбора за крас и спелеологију, Одбора за геодинамику и Одбора за етнологију у којима већина чланова Института учествује у научно-истраживачком раду на пројектима интердисциплинарног садржаја.

Примерну сарадњу Институт одржава са Одсеком за географију и просторно планирање природно-математичког факултета која је обострано било да су чланови Одсека ангажовани на пројектима Института или обратно. Та сарадња у новије време је заснована на и н т е г р а ц и о н о м п р и н ц и п у с обзиром да су сви пројектни задаци Одсека и Института обједињени у макропројекат под називом *Географске појаве и процеси у СР Србији* на чијем остварењу ће се радити више година.

Успешна сарадња се обавља и са Српским географским друштвом учешћем наших чланова на научним састанцима друштва са рефератима, у дискусијама као и у његовим управним органима.

Сем тога, поједини чланови Института повремено сарађују и са многим другим установама по неким питањима и проблемима из географије. Међу тим установама су: Матица српска, Републичког завод за заштиту природе, Републички завод за заштиту споменика културе, Енергопројект, Хидрометеоролошки завод Србије, Институт за водопривреду „Јарослав Черни“, Рударско-геолошки факултет, Геозавод, Институт за географију ПМФ – Нови Сад, Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Институт за путеве Србије, Архитектонски факултет, Центар за мултидисциплинарне студије, Центар за демографска истраживања, Институт друштвених наука и др.

Као иницијатор и носилац за сада јединог међурејубличко-покрајинског пројекта из географије „Геоморфолошка карта Југославије“, по коме је организовао Први југословенски симпозијум о геоморфолошком картирању (1975), Институт је до пре три године одржавао веома активне везе и сарадњу са свим рејубличким и покрајинским центрима за географију који раде на геоморфолошком картирању. Иако је од тада официјелно престао да буде носилац пројекта, сарадња неких чланова Института – геоморфолога и даље се одвија са колегама из односних рејубличких и покрајинских

центра, као и са представницима Војногеографског института, све до окончања тог пројекта.

Контакти и везе са иностраним географским установама имали су претежно повремено карактер. Тако је у протеклом периоду у Институту гостовало двадесетак научних радника углавном из источноевропских социјалистичких земаља који су одржани по једно или два предавања. Средином и крајем седамдесетих година већина научних радника Института обавила је специјализације или студијске боравке у Француској, Холандији и Пољској, а касније неки и у СССР-у. У последње време ради се на успостављању активније сарадње са Пољском око неких заједничких пројеката какве ова земља, иначе, има и са другим географским установама у нас.

ЗАДАЦИ И ПЕРСПЕКТИВЕ

Овај кратак осврт на рад Географског института „Јован Цвијић“ у протеклих 40 година намеће потребу да се на крају укаже и на неке задатке и перспективе у његовом даљем развоју. Но пре тога неопходно је извесно дати и оцену рада Института, иако то питање заслужује посебно разматрање.

Ако пођемо од чињенице да су резултати рада главни показатељи успешности сваке установе онда је Географски институт у том погледу са константно малим бројем научног кадра, нарочито после шездесетих година, *оправдао своју функцију*.

Ти резултати рада имају двојако обележје; с једне стране квалитетом и квантитетом објављених научних радова у публикацијама, а с друге изградњом научног кадра који је, стекавши потребне квалификације и одлазећи из Института, заузео одговарајућа места у високо-образовним научно-наставним установама и другим институцијама. Због тога се може рећи да је Институт имао, а и данас извесно има, улогу „школе“ у којој се оспособљава научни подмладак *искључиво са смислом за научну делатност* као неопходног услова за успешан рад и напредовање на високообразовним научно-истраживачким установама. Та посредничка улога Института је оправдана. Међутим, како је прилив истраживача мањи од оних који су отишли из Института то је опште стање развоја Института неповољно, поштрено са чисто кадровског аспекта. Зато је један од приоритетних задатака Института у његовом даљем развоју неодложна активност у довођењу и *оспособљавању већег броја младих истраживача* који ће наставити проучавање територије СР Србије примењујући савремену и нову методологију у географској науци, користећи при том стечена знања и искуства на специјализацијама и студијским боравцима у земљи и иностранству. У вези с тим потребно је остварити одговарајуће смештајне услове који би омогућили да се са садашњег теренског вербалног облика рада у истраживању пређе и на лабораторијско-експериментални, нарочито за неке физичко-географске дисциплине – нпр. геоморфологију која је у том погледу у развијеним земљама као и земљама неких наших суседа достигла висок степен.

Уколико будемо у стању да остваримо односне објективне околности уверени смо да ће садашња стагнантна фаза Географског института „Јован Цвијић“ бити превазиђена а Институт ће још интензивније наставити да даје свој допринос општем развоју нашег друштва.